

Witold Jarno

(Instytut Historii UE, Łódź)

Samodzielne jednostki artylerii Wojska Polskiego w latach 1945-1949 – organizacja, dyslokacja i wyposażenie

Artyleria w okresie II wojny światowej stanowiła jeden z najważniejszych rodzajów broni, odgrywający istotną rolę w działaniach wojennych, toteż doceniając ten fakt, został on poważnie rozbudowany w tzw. ludowym WP¹ powstałym w Związku Radzieckim i rozbudowywanym w latach 1944–1945 na oswobodzonych spod okupacji niemieckiej ziemiach polskich. O wadze, jaką przykładano do rozwoju owego rodzaju broni, stanowi liczba samodzielnych jednostek artylerii, jaka znajdowała się w składzie WP w chwili zakończenia wojny. Oprócz nich istniały także pułki artylerii lekkiej wchodzące organizacyjnie w skład poszczególnych dywizji piechoty, jednak z uwagi na to, iż pułki te były organicznymi elementami owych dywizji, tematyka niniejszego artykułu nie obejmuje ich. W chwili zakończenia II wojny światowej na europejskim teatrze działań wojennych w składzie WP znajdowało się wiele samodzielnych jednostek artylerii, w tym: dwie dywizje artylerii, trzy dywizje artylerii przeciwlotniczej, dwie samodzielne brygady artylerii, cztery brygady artylerii przeciwpancernej, jedna brygada moździerzy, dwa pułki moździerzy, jeden samodzielny pułk artylerii przeciwlotniczej, dwa sa-

---

¹ W tekście użyto następujących skrótów: BAC – Brygada Artylerii Ciężkiej, BAH – Brygada Artylerii Haubic, BAP panc. – Brygada Artylerii Przeciwpancernej, BMoźdz. – Brygada Moździerzy, CAW – Centralne Archiwum Wojskowe, dac – dywizjon artylerii ciężkiej, dah – dywizjon artylerii haubic, NDWP – Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, OW – Okręg Wojskowy, pac – pułk artylerii ciężkiej, pah – pułk artylerii haubic, paplot. – pułk artylerii przeciwlotniczej, pappanc. – pułk artylerii przeciwpancernej, pmoźdz. – pułk moździerzy, sdaplot. – samodzielny dywizjon artylerii przeciwlotniczej, spaplot. – samodzielny pułk artylerii przeciwlotniczej i WP – Wojsko Polskie.

modzielne dywizjony artylerii przeciwlotniczej, trzy kompanie obserwacyjno-meldunkowe oraz dwa zapasowe pułki artylerii. Większość owych jednostek była skupiona w składzie dwóch związków operacyjnych szczebla armijnego oraz w odwodzie NDWP: dowództwu 1. Armii WP podlegały – 5. Dywizja Artylerii, 1. Dywizja Artylerii Przeciwlotniczej, 1. i 5. BAC, 4. BAP panc., 1. pmoźdz, 1. sdapl. i 11. Kompania Obserwacyjno-Meldunkowa, dowództwu 2 Armii WP – 2. Dywizja Artylerii, 3. Dywizja Artylerii Przeciwlotniczej, 9. i 14. BAP panc., 3. pmoźdz, 12. Kompania Obserwacyjno-Meldunkowa oraz dwie jednostki wchodzące w skład 1. Korpusu Pancernego (2. pmoźdz. i 26. paplot.), zaś w odwodzie NDWP znajdowały się – 4. DAPlot., 11. BAP panc., 1. BMoźdz, 32. spaplot., 11. sdaplot., 10. Kompania Obserwacyjno-Meldunkowa i dwa zapasowe pułki artylerii (21. i 59.)². Wszystkie samodzielne jednostki artylerii wiosną 1945 r. posiadały strukturę wzorowaną na odpowiednich szczeblach organizacyjnych wojsk radzieckich. Z uwagi na różnorodność zadań, jakie stały przed brygadami artylerii – istniały brygady o specjalnym ukierunkowaniu, jak np. artylerii lekkiej, ciężkiej, haubic, przeciwpancernej i moździerzy, w rezultacie czego każdy z typów brygad artylerii posiadał odmienny skład osobowy, uzbrojenie i strukturę. Szczegółową organizację, osobowy stan etatowy oraz etatowe uzbrojenie zawiera poniższa tabela 1³.

Po zakończeniu wojny w Europie NDWP podjęło przygotowania do przejścia WP na organizację pokojową, co wiązało się z przeprowadzeniem demobilizacji żołnierzy i redukcją stanów osobowych jednostek, zmianami organizacyjnymi i rozformowaniem wielu jednostek zbędnych w czasie pokoju. Był to proces niezmiernie trudny i złożony, toteż przygotowania do niego podjęto już latem 1945 r.,

---

² *Wojsko Polskie. Krótki informator historyczny o Wojsku Polskim w latach II wojny światowej*, red. S. Komornicki, T. 2; W. Ways, *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek artylerii*, Warszawa 1967, s. 65 i n.; S. Zawadzki, *Wysilek organizacyjny i bojowy artylerii przeciwlotniczej Ludowego Wojska Polskiego w latach 1943–1945*, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1974, r. 19, nr 1, s. 121–127; M. Szczurowski, *5 Brygada Artylerii. Tradycje, historia, współczesność*, Warszawa 1996, s. 310–312; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe 1945–1960. Skład bojowy, struktury organizacyjne i uzbrojenie*, Toruń 2004, s. 20–23.

³ *Wojsko Polskie. Krótki informator...*, T. 2; W. Ways, *Regularne jednostki...*, s. 65–66, 69–70, 74, 78–80, 85–86, 90–91, 96–97, 102–103 i 122–123.

Tabela 1.
Organizacja samodzielnych jednostek artylerii
według etatów wojennych w maju 1945 r.

Wyszcze- gólnienie	Organizacja (ważniejsze elementy)	Stan etatowy	Uzbrojenie etatowe
Dywizja artylerii	- dowództwo dywizji - trzy brygady artylerii (lekkiej, ciężkiej i haubic) - dywizjon artyleryjskiego zwiadu	5 732 żołnierzy: - 679 oficerów - 1 414 podoficerów - 3 639 szerego- wych	72 armaty 76 mm 60 haubic 122 mm 36 armato-haubic 152 mm 168 rusznic ppanc.
Dywizja artylerii przeciwlotniczej	- dowództwo dywizji - cztery pułki artylerii przeciwlotniczej - bateria dowodzenia	2 310 żołnierzy: - 269 oficerów - 711 podoficerów - 1 330 szerego- wych	72 armaty plot. 37 mm 16 armat plot. 85 mm 52 CKM plot.
Brygada artylerii lekkiej	- dowództwo brygady - trzy pułki artylerii (po dwa dywizjony) - bateria dowodzenia	2 025 żołnierzy: - 246 oficerów - 543 podoficerów - 1 236 szerego- wych	72 armaty 76 mm 72 rusznice ppanc.
Brygada artylerii ciężkiej	- dowództwo brygady - trzy dywizjony armato- haubic (po dwa dywizjony)	1 129 żołnierzy: - 116 oficerów - 308 podoficerów - 705 szeregowych	36 armatohaubic 152 mm 36 rusznic ppanc.
Brygada artylerii haubic	- dowództwo brygady - trzy pułki artylerii (po dwa dywizjony) - bateria dowodzenia	2 036 żołnierzy: - 237 oficerów - 572 podoficerów - 1 227 szerego- wych	60 haubic 122 mm 60 rusznic ppanc.
Brygada artylerii ppanc	- dowództwo brygady - baterii dowodzenia - trzy pułki artylerii prze- ciwpancernej	1 439 żołnierzy: - 180 oficerów - 473 podoficerów - 786 szeregowych	48 armat ppanc. 57 mm 24 armaty 76 mm 72 rusznic ppanc.
Brygada moździerzy	- dowództwo brygady - cztery pułki moździerzy - bateria dowodzenia	2 565 żołnierzy: - 309 oficerów - 744 podoficerów - 1 512 szerego- wych	144 moździerze 120 mm 108 rusznic ppanc.
Pułk moździerzy	- dowództwo pułku - dwa dywizjony moździe- rzy	631 żołnierzy: - 74 oficerów - 179 podoficerów - 378 szeregowych	36 moździerzy 120 mm 36 rusznic ppanc.
Pułk artylerii ppanc	- dowództwo pułku - sześć baterii	489 żołnierzy: - 60 oficerów - 176 podoficerów - 263 szeregowych	24 armaty 76 mm lub 57 mm
Pułk artylerii haubic	- dowództwo pułku - dwa dywizjony (pierwszy liczył trzy baterie, a drugi – dwie baterie)	653 żołnierzy: - 70 oficerów - 186 podoficerów - 397 szeregowych	20 haubic 122 mm 20 rusznic ppanc.

Witold Jarno

Pułk artylerii przeciwlotniczej średniego kalibru	- dowództwo pułku - cztery baterie	490 żołnierzy: - 45 oficerów - 139 podoficerów - 306 podoficerów	16 armat plot. 85 mm 4 CKM plot.
Pułk artylerii przeciwlotniczej małego kalibru	- dowództwo pułku - cztery baterie	520 żołnierzy: - 45 oficerów - 139 podoficerów - 336 szeregowych	24 armaty plot. 37 mm 16 CKM plot.
Pułk artylerii lekkiej	- dowództwo pułku - trzy dywizjony (po dwie baterie)	1 093 żołnierzy: - 150 oficerów - 299 podoficerów - 644 szeregowych	16 armat 76 mm 8 haubic 122 mm 12 rusznic ppanc.

Źródło: *Wojsko Polskie. Krótki informator historyczny o Wojsku Polskim w latach II wojny światowej*, red. S. Komornicki, T. 2; W. Ways, *Regularne jednostki Ludowego Wojska Polskiego. Formowanie, działania bojowe, organizacja, uzbrojenie, metryki jednostek artylerii*, Warszawa 1967, s. 65–66, 69–70, 74–75, 77–79, 85–87, 90–91, 96–97, 102–103, 130 i 135–136.

rozformowując – na mocy rozkazu NDWP nr 164 z 7 lipca – 11. BAP panc, na bazie której (wykorzystując część jej składu osobowego oraz posiadany sprzęt artyleryjski) sformowano dwa pułki artylerii lekkiej dla nowo tworzonych dywizji piechoty: 41. Pułk Artylerii Lekkiej dla 16. Dywizji Piechoty i 42. Pułk Artylerii Lekkiej dla 17. Dywizji Piechoty. Dwa miesiące później – w myśl rozkazu NDWP z 8 września 1945 r. – większość samodzielnych jednostek artylerii wydzielono ze składu związków operacyjnych oraz Odvodu NDWP i podporządkowano je dowództwom okręgów wojskowych: dowództwu Warszawskiego OW – 32. spaplot. (Pruszków) i 11. sdaplot. (Nowa Wieś), dowództwu Poznańskiego OW – 5. Dywizja Artylerii (Toruń), 3. i 4. Dywizja Artylerii Przeciwlotniczej (Leszno i Gniezno), 1. BMoźdz. (Słupce), 5. BAC (Poznań), 3. pmoźdz. (Poznań), 59. Zapasowy Pułk Artylerii (Toruń) oraz 12. Kompanię Obserwacyjno-Meldunkową (Poznań), dowództwu Śląskiego OW – 4. BAP panc. (Pszczyna), 1. BAC (Sosnowiec) i 1. pmoźdz. (Szcakowa), dowództwu Krakowskiego OW – 1. Dywizja Artylerii Przeciwlotniczej (Chrzanów) oraz dowództwu Łódzkiego OW – 14. BAP panc. i 21. Zapasowy Pułk Artylerii (Tomaszów Maz.). Pozostałe jednostki artylerii – podczas ich reorganizacji – podlegały nadal dowództwu 1 i 2 Armii WP lub bezpośrednio NDWP w ramach tzw. Odvodu NDWP.

Wraz z wyznaczeniem nowych pokojowych garnizonów przeprowadzono zasadniczą reorganizację samodzielnych jednostek artylerii. W myśl rozkazu NDWP nr 236 z 8 września 1945 r. przeformowanie oraz rozformowanie zbędnych jednostek miano zakończyć do dnia 15 października. Z uwagi na ograniczenia budżetowe Ministerstwa Obrony Narodowej oraz uwarunkowania pokojowe zrezygnowano z utrzymywania związków taktycznych artylerii w postaci dotychczasowych pięciu dywizji artylerii, zaś pozostałe jednostki artylerii rozformowano lub przeniesiono na nowe zredukowane etaty pokojowe – przeformowując dywizje artylerii w brygady, zaś dotychczasowe brygady artylerii w pułki i dywizjony. Nieco inną zasadę przyjęto w odniesieniu do dywizji artylerii przeciwlotniczej, gdyż te przeformowano w pułki artylerii przeciwlotniczej. Zgodnie z powyższymi założeniami do końca września 1945 r. 2. Dywizję Artylerii przeorganizowano na 12. BAC, 5. Dywizję Artylerii na 13. BAC, zaś ich dotychczasowe brygady artylerii przeformowano na pułki i tak: 1) w ramach 2. Dywizji Artylerii – 6. Lekka Brygadę Artylerii przeformowana na 68. pah, 7. BAH – na 70. pah, zaś 8. BAC – na 67. pac; 2) w ramach 5. Dywizji Artylerii – 2. BAH przekształcono w 73. pah, 3. BAH – w 74. pah, a 10. BAC – w 71. pac. Z kolei dywizjony artyleryjskiego zwiadu podległe dotąd bezpośrednio dowództwom dywizji artylerii wcielono w skład nowych pułków artylerii ciężkiej podległych nowo sformowanym brygadam artylerii. Warto tu dodać, iż na bazie reorganizowanych jednostek obu dywizji artylerii utworzono dodatkowo 87. i 90. pah (z części likwidowanej 3. i 2. BAH) oraz po jednym dywizjonie dla 54. i 55. Pułku Artylerii Lekkiej (z części rozformowanej 7. BAH)⁴.

Nowo powstałe dwie brygady artylerii ciężkiej (12. i 13. BAC) utworzono w oparciu o etat nr 4/4–6, w myśl którego każda z obu brygad posiadała w swym składzie po jednym pułku artylerii ciężkiej oraz po dwa pułki artylerii haubic, zaś każdy z tych pułków liczył po trzy trójbateryjne dywizjony oraz po jednej baterii sztabowej. Dodatkowo w składzie pułku artylerii ciężkiej znajdował się także dywizjon artyleryjskiego rozpoznania pomiarowego, przez co skład oso-

---

⁴ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 143. Rozkaz NDWP nr 236 z 8 IX 1945 r., k. 102–110; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 45–47; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945-1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011, s. 175.

Tabela 2a.
Pokojowa reorganizacja 2. DA we wrześniu 1945 r.

Jednostki artylerii przed reorganizacją	Etat wojenny	Jednostki artylerii utworzone na ich bazie w wyniku reorganizacji lub rozformowane	Etat pokojowy	Etatowy stan osobowy
Dowództwo 2. Dywizji Artylerii	08/520	Dowództwo 12. BAC	4/4	117 wojskowych i 5 kontraktowych
6. Lekka Brygada Artylerii (43., 45. i 48. Pułk Artylerii Lekkiej)	08/501	68 pah	4/6	804 wojskowych i 10 kontraktowych
7. BAH (44., 47. i 50. pah)	08/503 i 08/521	70. pah + dwa dywizjony dla 54. i 55. Pułku Artylerii Lekkiej	4/6	804 wojskowych i 10 kontraktowych
8. BAC	08/522	67 pac	4/5	1 058 wojskowych i 10 kontraktowych
6. Dywizjon Artylerii Zwiadu	08/555	Dywizjon Artylerii Zwiadu w etacie 67. pac	4/5	216 wojskowych

Tabela 2b.
Pokojowa reorganizacja 5. DA we wrześniu 1945 r.

Jednostki artylerii przed reorganizacją	Etat wojenny	Jednostki artylerii utworzone na ich bazie w wyniku reorganizacji lub rozformowane	Etat pokojowy	Etatowy stan osobowy
Dowództwo 5. Dywizji Artylerii	08/520	Dowództwo 13. BAC	4/4	117 wojskowych i 5 kontraktowych
2. BAH (7., 8. i 9 pah)	08/503 i 08/521	73. pah	4/6	804 wojskowych i 10 kontraktowych
		Samodzielny 90. pah	4/10	619 wojskowych i 10 kontraktowych
3. BAH (10., 11. i 12 pah)	08/503 i 08/521	74. pah	4/6	804 wojskowych i 10 kontraktowych
		Samodzielny 87. pah	4/10	619 wojskowych i 10 kontraktowych
10. BAC	08/526	71. pac	4/5	1 058 wojskowych i 10 kontraktowych
9. Dywizjon Artylerii Zwiadu	08/555	Dywizjon Artylerii Zwiadu w etacie 71. pac	4/5	216 wojskowych

Źródło (tab. 2a, 2b): CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 143. Rozkaz NDWP nr 236 z 8 września 1945 r., k. 102–110.

bowy tego pułku wynosił 1 058 żołnierzy, podczas gdy pułku artylerii haubic – po 804 ludzi. Łącznie brygady artylerii ciężkiej na stopie pokojowej miał liczyć etatowo po 2 785 żołnierzy i 35 pracowników kontraktowych, zaś na ich uzbrojeniu winno się znajdować po 108 dział artyleryjskich dużego kalibru (w tym 72 haubice 122 mm w dwóch pułkach artylerii haubic i 36 haubicoarmaty 152 mm w pułku artylerii ciężkiej). W obu nowych brygadach ujednolicono także uzbrojenie, zaś przyjęta struktura pułkowa umożliwiła w razie mobilizacji szybkie ich rozwinięcie ponownie w dywizje artylerii. Podobnie postąpiono z samodzielnymi dotąd dwoma brygadami artylerii ciężkiej, które przekształcono w pułki (na bazie 1. BAC utworzono 85. pac oraz 24. i 25. dac, zaś na bazie 5. BAC – 80. pac i jeden dywizjon 82. pac, zaś pozostałe pododdziały tego pułku utworzono na bazie rozformowanego 21. Zapasowego Pułku Artylerii⁵).

Tabela 3.
Reorganizacja brygad artylerii ciężkiej i dywizji artylerii przeciwlotniczej we wrześniu 1945 r.

Jednostki artylerii przed reorganizacją	Etat wojenny	Jednostki artylerii utworzone na ich bazie w wyniku reorganizacji lub rozformowane	Etat pokojowy	Etatowy stan osobowy
5. BAC	08/526	80. pac	4/8	726 wojskowych i 10 kontraktowych
		Ponadto z likwidowanej brygady wydzielony został jeden dywizjon dla nowo formowanego 82. pac		
1. BAC	08/526	85. pac	4/9	649 wojskowych i 10 kontraktowych
		Samodzielny 24. dac	4/11	339 wojskowych i 5 kontraktowych
		Samodzielny 25. dac	4/11	339 wojskowych i 5 kontraktowych
1. Dywizja Artylerii Przeciwlotniczej (15., 16., 17. i 19. paplot.)	08/235-240	84. paplot.	4/14	732 wojskowych i 10 kontraktowych
		Kompania CKM plot. 16. paplot. użyta do formowania 1. Szkolnego Pułku Artylerii Przeciwlotniczej		
3. Dywizja Artylerii Przeciwlotniczej (61., 66., 69. i 75. paplot.)	08/235-240	86. paplot.	4/14	732 wojskowych i 10 kontraktowych

⁵ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 143. Rozkaz NDWP nr 236

4. Dywizja Artylerii Przeciwlotniczej (77., 79., 81. i 83. paplot.)	08/235-240	88. paplot.	4/14	732 wojskowych i 10 kontraktowych
---	------------	-------------	------	-----------------------------------

Źródło: CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczka 143. Rozkaz NDWP nr 236 z 8 września 1945 r., k. 102–110.

W przeciwieństwie do pułków artylerii ciężkiej wchodzących w skład 12. i 13. BAC, dwa podobne pułki powstałe na bazie likwidowanych dwóch samodzielnych brygad artylerii ciężkiej posiadały nieco odmienną strukturę: utworzony na bazie dawnej 1. BAC nowy 85. pac⁶ posiadając dwa dywizjony (każdy dywizjon liczył trzy baterie) – uzbrojony był w 24 armaty 122 mm, podczas gdy 80. pac⁷ sformowany na bazie dawnej 5. BAC – posiadając również dwa trójbateryjne dywizjony – na wyposażeniu miał 24 haubico-armaty 152 mm. Identyczną strukturę jak 80. pac posiadał także nowo sformowany – na bazie 21. Zapasowego Pułku Artylerii oraz części likwidowanej 5. BAC – 82. pac (etat nr 4/8). Natomiast dwa pułki artylerii haubic (87. i 90. pah⁸) powstałe z nadwyżek likwidowanej 5. DA zorganizowano w oparciu etat nr 4/10, zgodnie z którym posiadały one po dwa trójbateryjne dywizjony – mając na uzbrojeniu po 24 haubice 122 mm. Z nadwyżek rozformowywanej 1. BAC utworzono również samodzielny 24. i 25. dac (etat nr 4/11⁹), z których każdy posiadał w swym składzie po trzy baterie armat 122 mm, co oznaczało po 12 dział w dywizjonie¹⁰.

W ramach pokojowej reorganizacji sił zbrojnych także dotychczasowe trzy dywizje artylerii przeciwlotniczej przeformowano w samodzielne pułki: 1. Dywizję Artylerii Przeciwlotniczej – w 84. paplot.,

z 8 IX 1945 r., k. 102–110; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 85–94.

⁶ 85 pac utworzono w oparciu o etat nr 4/9, zgodnie z którym stan osobowy miał wynosić 726 wojskowych i 10 pracowników kontraktowych.

⁷ 80 pac utworzono w oparciu o etat nr 4/8, zgodnie z którym stan osobowy miał wynosić 649 wojskowych.

⁸ Zgodnie z etatem nr 4/10 stan osobowy w 87 i 90 pah wynosił po 619 wojskowych i 10 pracowników kontraktowych.

⁹ Zgodnie z etatem nr 4/11 stan osobowy 24 i 25 dac wynosił po 339 wojskowych i 5 pracowników kontraktowych.

¹⁰ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczka 143. Rozkaz NDWP nr 236 z 8 IX 1945 r., k. 102–110; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 85–88 i 92–94.

3. Dywizję Artylerii Przeciwlotniczej – w 86. paplot. oraz 4. Dywizję Artylerii Przeciwlotniczej – w 88. paplot., zaś 1. sdaplot. – w 1. Szkolny Dywizjon Artylerii Przeciwlotniczej¹¹. Zgodnie z nowym etatem nr 4/14, każdy z trzech nowych pułków artylerii przeciwlotniczej posiadał po jednej baterii sztabowej i kompanii przeciwlotniczej CKM oraz po dwa dywizjony artylerii przeciwlotniczej (w tym jeden dywizjon artylerii średniego kalibru wyposażony w 16 armat plot. 85 mm oraz drugi dywizjon artylerii małego kalibru posiadający 16 armat plot. 37 mm). W konsekwencji tych zmian, na miejsce każdej z dotychczasowych dywizji artylerii przeciwlotniczej liczących po 2,3 tys. żołnierzy – utworzono pułki artylerii przeciwlotniczej o etatowym stanie osobowym po 732 wojskowych i 10 pracowników kontraktowych, co oznaczało redukcję personelu aż o 2/3, zaś w przypadku armat przeciwlotniczych 37 mm ich liczba uległa zmniejszeniu z 72 w dywizjach artylerii przeciwlotniczej do 16 w nowo sformowanych pułkach artylerii przeciwlotniczej, czyli aż o 77% (liczba armat przeciwlotniczych 85 mm pozostała niezmienną)¹².

Poważną reorganizację przeszły także trzy brygady artylerii przeciwpancernej, które wykorzystano do sformowania pułków artylerii lekkiej i dywizjonów artylerii przeciwpancernej należących do organicznego składu kilku dywizji piechoty oraz jednego samodzielnego pułku artylerii. W ramach owych zmian rozformowano 4. BAPpanc., zaś na bazie jej kadry oraz sprzętu artyleryjskiego utworzono 76. Manewrowy Pułk Artylerii¹³ oraz cztery dywizjony artylerii przeciwpancernej dla dywizji piechoty. Rozformowaniu podlegała również 9. BAPpanc. – na bazie której utworzono z kolei dywizjon dla 55. Pułku Artylerii Lekkiej i cztery kolejne dywizjony artylerii przeciwpancernej. Podobne zmiany dotknęły również 14. BAPpanc., której kadry i wyposażenie posłużyły – po rozformowaniu – do zorganizowania dywizjonu dla 54. Pułku Artylerii Lekkiej i dalszych czterech dywizjonów artylerii przeciwpancernej dla dywizji piechoty, jak również 5. i 8. Dywizjonu Artylerii Zwiadu, które włączono w skład 80. i 82. pac. Natomiast pozostałe jednostki artylerii – w tym m.in. 1. BMoźdz., trzy pułki moździerzy, dwa samodzielne pułki ar-

---

¹¹ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczka 143. Rozkaz NDWP nr 236 z 8 IX1945 r., k. 102–110.

¹² W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 175.

¹³ Do sformowania 76 Manewrowego Pułku Artylerii wykorzystano także rozformowywany 59 zapasowy pułk artylerii.

tylerii przeciwlotniczej, trzy kompanie obserwacyjno-meldunkowe i dwa zapasowe pułki artylerii – zostały rozformowane, przy czym część ich stanów osobowych i wyposażenia użyto na uzupełnienie innych formowanych jednostek artylerii, co ukazuje poniższa tabela¹⁴.

Tabela 4.
Pokojowa reorganizacja pozostałych samodzielnych jednostek artylerii we wrześniu 1945 r.

Jednostki artylerii przed reorganizacją	Etat wojenny	Jednostki artylerii utworzone na ich bazie w wyniku reorganizacji lub rozformowane	Etat pokojowy	Etatowy stan osobowy
4. BAP panc. (4., 19. i 20. pappanc. oraz park artyleryjski)	08/596-598	76. Manewrowy Pułk Artylerii	4/7	994 wojskowych i 10 kontraktowych
59. Zapasowy Pułk Artylerii	08/618			
9. BAP panc. (53., 56. i 72. pappanc. oraz 11. park artyleryjski)	08/596-598	55. Pułk Artylerii Lekkiej dla 15. Dywizji Piechoty	2/3	725 wojskowych
14. BAP panc. (58., 63. i 78. pappanc. oraz 12. park artyleryjski)	08/596-598	54. Pułk Artylerii Lekkiej dla 18. Dywizji Piechoty	2/3	725 wojskowych
21. Zapasowy Pułk Artylerii	08/618	Sztab i jeden dywizjon 82. pac	W myśl etatu 4/8	
1. Samodzielny Dywizjon Artylerii Przeciwlotniczej	08/558	Szkolny Dywizjon Artylerii Przeciwlotniczej	20/27	486 wojskowych
5. Dywizjon Artylerii Zwiadu	08/555	Bateria Artylerii Zwiadu 80. pac	Według etatu 4/8	
8. Dywizjon Artylerii Zwiadu	08/555	Bateria Artylerii Zwiadu 82. pac	Według etatu 4/8	
26. paplot. z 1 Korpusu Pancernego	10/454	Rozformowany		
11. sdaplot.	08/559	Rozformowany		
32. paplot.	08/542	Rozformowany		
8. Bateria Przeciwlotnicza 1. Dywizji Kawalerii	K3/6	Rozformowana		

¹⁴ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczka 143. Rozkaz NDWP nr 236

Samodzielne jednostki artylerii...

10., 11. i 12. Kompania Obserwacyjno-Meldunkowa	08/567	Rozformowane	
1. BMoźdz. (5., 8., 10. i 11. pmoźdz. oraz 13. park artyleryjski)	08/535, 536 i 510	Rozformowana	
1. i 3. pmoźdz.	08/540	Rozformowane	
2. pmoźdz. z 1 Korpusu Pancernego	08/540	Rozformowany rozkazem NDWP z 5 października 1945 r.	
Ponadto z 4., 9. i 14 BAPpanc. sformowano po cztery dywizjony artylerii przeciwpancernej dla dywizji piechoty		2/4	171 wojskowych

Źródło: CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczką 143. Rozkaz NDWP nr 236 z 8 września 1945 r., k. 102–110.

W wyniku likwidacji lub przeformowania samodzielnych jednostek artylerii przeprowadzonej we wrześniu 1945 r. w ramach procesu przejścia sił zbrojnych na stopę pokojową – na ich bazie powstały dwie brygady artylerii (każda po trzy pułki), osiem samodzielnych pułków artylerii (w tym trzy pułki artylerii przeciwlotniczej), dwa samodzielne dywizjony artylerii, jeden dywizjon artylerii przy Centrum Wyszkożenia Artylerii w Toruniu oraz jeden szkolny dywizjon artylerii przeciwlotniczej. Oprócz nich istniał jeszcze przejściowo – do lipca 1946 r. – także 10. Samodzielny Dywizjon Artylerii Dowództwa Artylerii, który następnie został przeformowany w 10. Samodzielny Dywizjon Artylerii Głównego Inspektoratu Artylerii, który w ramach kolejnej reorganizacji sił zbrojnych został w styczniu 1947 r. rozformowany. Ponadto, zgodnie z rozkazem NDWP nr 236 z 8 września 1945 r., we wszystkich okręgach wojskowych miano sformować okręgowe poligony artyleryjskie oraz dwa centralne poligony artylerii w Biedrusku i Toruniu (oba na obszarze Poznańskiego OW)¹⁵.

Jesienią 1945 r. władze wojskowe określiły również strukturę systemu dowodzenia omawianym rodzajem broni, którym na szczeblu centralnym kierowało Dowództwo Artylerii WP (od 1946 r. – Główny Inspektorat Artylerii), na czele którego w latach 1945–1949 stali oficerowie radzieccy: gen. dyw./gen. broni Bolesław Czarniawski od 20 sierpnia 1946 r. do 30 września 1948 r. oraz gen. dyw. Woj-

z 8 IX 1945 r., k. 102–110.

¹⁵ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczką 143. Rozkaz NDWP nr 236 z 8 IX 1945 r., k. 102–110.

ciech Bewziuk od 30 września 1948 r. 12 kwietnia 1950 r.¹⁶ Z kolei na szczeblu okręgowym organem dowodzenia artylerii były sformowane we wrześniu 1945 r. w składzie dowództw okręgów wojskowych – Okręgowe Dowództwa Artylerii, przemianowane w kwietniu 1946 r. na Okręgowe Inspektorat Artylerii będące organami dowodzenia dla wszystkich oddziałów artylerii stacjonujących na obszarze danego okręgu wojskowego w sprawach personalnych i wyszkolenia¹⁷. Na ich czele w latach 1945–1949 – według niepełnych danych – stali¹⁸: w Dowództwie Warszawskiego OW – płk Kazimierz Wikentiew* (20 wrzesień – 29 listopad 1945), płk Włodzimierz Piwiszki* (5 marzec 1946 – 8 kwiecień 1947) i płk Brunon Romiszewski (8 kwiecień 1947–1949), w Dowództwie Pomorskiego OW – gen. bryg. Piotr Dejnichowski* (październik 1945), płk Leon Bogusławski (23 październik 1945 – 6 maj 1946), płk Michał Karbownicki* (7 maj – 10 grudzień 1946) i płk Antoni Wereszczyński (11 grudzień 1946–1948), w Dowództwie Poznańskiego OW – gen. bryg. Aleksiej Gryszkowski* (październik – listopad 1945), gen. bryg. Stanisław Skokowski* (25 listopad 1945 – 1 sierpień 1946), płk Florian Grabczyński (2 sierpień 1946 – 25 marzec 1947), płk Eugeniusz Luśniak (27 marzec 1947 – 10 styczeń 1948) i płk Franciszek Talarczyk (10 styczeń 1948 – 1949), w Dowództwie Śląskiego OW – gen. dyw. Aleksander Modzelewski* (wrzesień 1945 – 27 listopad 1946) i gen. dyw. Wojciech Bewziuk* (28 listopad 1946 – 20 wrzesień 1948), w Dowództwie Krakowskiego OW – płk Józef Błoński* (październik 1945–1949), w Dowództwie Łódzkiego OW – płk Borys Charkiewicz* (8 październik – 25 listopad 1945), płk Czesław Szystowski (25 listopad 1945 – 1 wrzesień 1946) i płk A. Wereszczyński (1 wrzesień – 30 listopad 1946) oraz w Dowództwie Lubelskiego OW – płk Adolf Krzysztofiowicz* (18 październik 1945 – 26 luty 1949)¹⁹.

Jesienią 1945 r. najwięcej samodzielnych oddziałów artylerii było dyslokowanych na obszarze Poznańskiego OW (dwie brygady artylerii i trzy samodzielne pułki artylerii) oraz Śląskiego OW (dwa pułki artylerii i dwa dywizjony artylerii), podczas gdy na obszarze Pomor-

¹⁶ M. Szczurowski, *Dowódcy Wojska Polskiego na froncie wschodnim 1943–1945. Słownik biograficzny*, Pruszków 1996, s. 17–18 i 28–29.

¹⁷ Okręgowe Dowództwa Artylerii składały się z dowódcy, sztabu oraz dwóch sekcji: Zaopatrzenia Artyleryjskiego oraz Personalnej.

¹⁸ Symbolem * oznaczono oficerów z Armii Radzieckiej.

¹⁹ W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 125–126.

skiego OW stacjonowały dwa samodzielne pułki artylerii, w Krakowskim i Łódzkim OW – po jednym pułku artylerii oraz w Lubelskim OW – zaledwie jeden dywizjon artylerii (nie wliczono tu artylerii stanowiącej organiczną część składową dywizji piechoty). W myśl początkowej dyslokacji jedynym z okręgów wojskowych, na obszarze którego nie stacjonowały żadne samodzielne jednostki artylerii, był Warszawski OW. Określona w owym czasie dyslokacja była uwarunkowana ówczesnym stanem obiektów koszarowych przydatnych dla potrzeb artylerii, gdyż większość tego typu obiektów znajdowało się w zachodniej części kraju lub na ziemiach poniemieckich, zaś na pozostałym obszarze kraju brakowało nowoczesnych koszar nadających się dla potrzeb omawianego rodzaju broni²⁰.

Ograniczenia finansowe Ministerstwa Obrony Narodowej oraz pogłębiające się trudności sprzętowe wymusiły bardzo szybko kolejne zmiany strukturalne w jednostkach artylerii. Już na początku 1946 r. – rozkazem NDWP nr 16 z 18 stycznia – istniejące dotychczas trzy samodzielne pułki artylerii ciężkiej i dwa samodzielne pułki artylerii haubic przeformowano na samodzielne dywizjony artylerii ciężkiej oraz na samodzielne dywizjony artylerii haubic: 80. pac na 26. dac, 82. pac na 27. dac, 85. pac. na 28. dac, 87. pah na 29. dah i 90. pah na 30. dah, w pozostałych jednostkach artylerii (12. i 13. BAC, 24. i 25. dac oraz 84., 86. i 88. paplot.) zredukowano stany osobowe, zaś 1. Szkolny Dywizjon Artylerii Przeciwlotniczej rozformowano. W styczniu 1946 r. zmieniono także dyslokację kilku jednostek artylerii: 24. dac przeniesiono z Bielska-Białej (Śląski OW) do Morağa (Warszawski OW), 73. pah ze składu 13. BAC – z Włocławka do Torunia (w ramach Poznańskiego OW), 28. dac – z Bielska-Białej do Jeleniej Góry (w ramach Śląskiego OW), 29. dah – z Żurawicy do Rozwadowa (w ramach Krakowskiego OW) oraz 88. paplot. – z Gdyni do Ustki (w ramach Pomorskiego OW)²¹.

---

²⁰ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 376. Wykaz dyslokacyjny jednostek artylerii z 1 XII 1945 r., k. 75–77.

²¹ CAW, Główny Inspektorat Artylerii, sygn. IV.504.3,teczka 13. Rozkaz Dowództwa Artylerii WP z 8 III 1946 r., k. 43; CAW, Krakowski OW, sygn. IV.510.5,teczka 550. Rozkaz NDWP nr 11 z 18 I 1946 r., k. 92; CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 149. Rozkaz NDWP nr 16 z 18 I 1946 r., k. 36–38; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 46–47; P. Piotrowski, *Śląski Okręg Wojskowy. Przekształcenia organizacyjne 1945–1956*, Warszawa 2003, s. 35; M. Szczurowski, *5 Brygada Artylerii...*, s. 324; D. Godlewski, W. Łach, E. Pawlica, *1 Mazurska Brygada Artylerii im. gen. Józefa Bema. Tradycje i współczesność*, Olsztyn 1998, s. 55.

Tabela 5.
Dyslokacja samodzielnych jednostek artylerii
na przełomie 1945 i 1946 r.

Warszawski OW	- 10. Samodzielny Dywizjon Artylerii Dowództwa Artylerii – Włochy pod Warszawą
Pomorski OW	- 90. pah – Słupsk (w styczniu 1946 r. przeformowany na 30. dah) - 88. paplot. – Gdynia Redłowo (od stycznia 1946 r. w Ustce)
Poznański OW	- Dowództwo 12. BAC – Biedrusko - 68. pah – Biedrusko - 70. pah – Biedrusko - 67. pac – Biedrusko - Dowództwo 13. BAC – Toruń - 73. pah – Włocławek (od stycznia 1946 r. Toruń) - 74. pah – Gniezno - 71. pac – Toruń - 80. pac – Biedrusko (w styczniu 1946 r. przeformowany na 26 dac.) - 86. paplot. – Leszno - 76. Manewrowy Pułk Artylerii – Toruń Podgórze (przy Centrum Wyszkożenia Artylerii)
Śląski OW	- 84. paplot. – Pszczyna (w 1946 r. przeniesiony do Brzegu) - 85. pac – Bielsko-Biała (w styczniu 1946 r. przeformowany na 28. dac i przeniesiony do Jeleniej Góry) - 24. dac – Bielsko-Biała (w styczniu 1946 r. przeniesiony do Mora-ga) - 1. Szkolny Dywizjon Artylerii Plot. – Oświęcim (rozformowany w styczniu 1946 r.)
Krakowski OW	- 87. pah – Żurawica (w styczniu 1946 r. przeformowany na 29. dah i przeniesiony do Rozwadowa)
Łódzki OW	- 82. pac – Tomaszów Maz. (w styczniu 1946 r. przeformowany na 27. dac)
Lubelski OW	- 25. dac – Lublin

Źródło: CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczką 376. Wykaz dyslokacyjny jednostek artylerii z 1 XII 1945 r., k. 75–77.

W wyniku zmian organizacyjnych dokonanych w styczniu 1946 r. wszystkie samodzielne jednostki artylerii otrzymały nowe etaty, które redukowały ich dotychczasowe stany osobowe – dla przykładu, w brygadach artylerii ciężkiej zmniejszono ich stany osobowe o ponad 30% (z 2.785 do 1 922 wojskowych, zwiększając zarazem liczbę pracowników kontraktowych z 35 do 58)²². Równie poważnie zredukowano uzbrojenie znajdujące się na wyposażeniu brygad artylerii, gdyż liczbę dział zmniejszono w nich ze 108 dział do 75 (w tym

²² W 12 i 13 BAC – dowództwa brygad otrzymały etat nr 4/17, 67 i 71 pac – nr 4/18, zaś 68, 70, 73 i 74 pah – etat nr 4/19.

50 haubic 122 mm w dwóch pułkach artylerii haubic i 25 haubicoarmat 152 mm w pułku artylerii haubic). W pułkach wchodzących w skład owych brygad zmniejszono liczbę dywizjonów z trzech do dwóch oraz zredukowano baterie sztabowe do szczebla plutonu²³. Jeszcze większe redukcje nastąpiły w odniesieniu do dotychczas istniejących trzech samodzielnych pułków artylerii ciężkiej i dwóch pułków artylerii haubic, w których po przeformowaniu na samodzielne dywizjony – zmniejszono liczbę dywizjonów z dwóch do jednego, co oznaczało redukcję liczby dział z 24 do 12. W wyniku owych zmian strukturalnych liczba samodzielnych dywizjonów artylerii w WP wzrosła do siedmiu: pięciu dywizjonów artylerii ciężkiej (etat nr 4/15 przewidujący po 370 ludzi) i dwóch dywizjonów artylerii haubic (etat nr 4/16 przewidujący po około 300 ludzi). Spośród owych dywizjonów: dwa dywizjony artylerii ciężkiej posiadały na uzbrojeniu armaty 122 mm (24. dac w Warszawskim OW i 25. dac w Lubelskim OW), trzy dywizjony artylerii ciężkiej dysponowały haubicoarmatami 152 mm (26. dac w Poznańskim OW, 27. dac w Łódzkim OW i 28. dac w Śląskim OW), zaś pozostałe dwa dywizjony artylerii haubic wyposażone były w haubice 122 mm (29. dah w Krakowskim OW i 30. dah w Pomorskim OW). W ramach dokonanych w owym czasie zmian strukturalnych istniejące trzy pułki artylerii przeciwlotniczej przeszły na etat nr 4/21 – w myśl którego zrezygnowano ze szczebla dywizjonowego, podporządkowując tym samym baterie artylerii bezpośrednio dowództwu pułku, zaś dotychczasowe baterie sztabowe i kompanie CKM zredukowano do szczebla plutonów, zmniejszając stany osobowe owych pułków z 742 ludzi (według etatu nr 4/14) do niecałych 550 (etat nr 4/21) oraz ujednolicając ich uzbrojenie – każdy z owych pułków posiadał odtąd po 24 działa przeciwlotnicze, w tym 12 dział kal. 85 mm i 12 dział kal. 37 mm. W wyniku owych zmian całość artylerii WP (bez artylerii organicznej dywizji piechoty i 1 Dywizji Kawalerii) według danych z 1 maja 1946 r. liczyła faktycznie 11 990 wojskowych (2 009 oficerów, 2 690 podoficerów i 7 291 szeregowych)²⁴.

Jesienią 1946 r. władze wojskowe zdecydowały o zmniejszeniu liczby okręgów wojskowych z dotychczasowych siedmiu do sześciu, co doprowadziło w końcu listopada do rozformowania Łódzkiego OW

---

²³ W każdym pułku artylerii znajdowało się łącznie po 25 dział, w tym 24 w dwóch dywizjonach oraz jedno dział w plutonie artylerii sztabowej.

²⁴ W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 177–178.

i zmiany granic Pomorskiego, Poznańskiego i Lubelskiego OW oraz przynależności kilku jednostek artylerii do okręgów wojskowych (bez zmiany dyslokacji): stacjonujący w Tomaszowie Maz. 27. dac podlegał odtąd dowództwu Poznańskiego OW, zaś 13. BAC²⁵ i 76. Manewrowy Pułk Artylerii – dowództwu Pomorskiego OW²⁶.

Tabela 6.

Dyslokacja samodzielnych jednostek artylerii w grudniu 1946 r.

Warszawski OW	- 24. dac – Morąg
Pomorski OW	- 30. dah – Słupsk - 88. paplot. – Unieście k. Koszalina - Dowództwo 13. BAC – Toruń - 73. pah – Toruń - 74. pah – Toruń - 71. pac – Toruń - 76. Manewrowy Pułk Artylerii – Toruń (przy Oficerskiej Szkole Artylerii)
Poznański OW	- Dowództwo 12. BAC – Biedrusko - 68. pah – Biedrusko - 70. pah – Biedrusko - 67. pac – Biedrusko - 26. dac – Biedrusko - 27. dac – Tomaszów Maz. - 86. paplot. – Leszno
Śląski OW	- 84. paplot. – Brzeg - 28. dac – Jelenia Góra
Krakowski OW	- 29. dah – Rozwadów
Lubelski OW	- 25. dac – Lublin

Źródło: CAW – zespoły Warszawskiego, Pomorskiego, Poznańskiego, Śląskiego, Krakowskiego i Lubelskiego OW – sygn. IV.510.1/A–7. Wykazy dyslokacyjne okręgów wojskowych z końca 1946 r.

W konsekwencji zmniejszenia liczby okręgów wojskowych znacząco wzrosła rola Pomorskiego OW, gdyż po włączeniu w jego skład województwa pomorskiego – okręgowi temu podporządkowano także stacjonującą w Toruniu 13. BAC i 76. Manewrowy Pułk Artylerii, dzięki czemu w okręgu tym stacjonowała odtąd taka sama liczba

²⁵ Przeniesiono wówczas 74 pah z Gniezna do Torunia.

²⁶ CAW, Pomorski OW, sygn. IV.510.2/A,teczka 369. Rozkaz Dowództwa Pomorskiego OW nr 135 z 16 X 1946 r., k. 209; CAW, Pomorski OW, sygn. IV.510.2/A,teczka 638. Wykaz dyslokacyjny Pomorskiego OW z grudnia 1946 r., k. 37–39; CAW, Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy, sygn. IV.502.1,teczka 14. Dyrektywa nr 3 NDWP z 18 IX 1946 r., k. 482.

samodzielnych jednostek artylerii co w Poznańskim OW (po jednej brygadzie artylerii ciężkiej oraz po trzy inne samodzielne jednostki artylerii), podczas gdy w przypadku pozostałych trzech okręgów wojskowych likwidacja Łódzkiego OW nie spowodowała zmian w podporządkowaniu samodzielnych jednostek artylerii, gdyż dowództwom Warszawskiego i Lubelskiego OW nadal podlegał jeden samodzielny dywizjon artylerii ciężkiej (24. dac w Warszawskim OW i 25. Dac w Lubelskim OW), zaś dowództwu Śląskiego OW – dwie jednostki (84. paplot. i 28. dac).

Zmiany organizacyjne wprowadzone w samodzielnych jednostkach artylerii w styczniu 1946 r. ustabilizowały ich strukturę aż do wiosny 1948 r., choć z uwagi na pogłębiające się trudności finansowe wojska i towarzyszące temu redukcje stanu osobowego armii na przełomie lutego i marca 1947 r. ponownie zmniejszono w omawianych jednostkach stany osobowe, co wiązało się z ich przejściem na nowe etaty. W 12. i 13 BAC – wchodzące w ich skład 67. i 71. pac – przeniesiono na etat nr 4/28 o stanie etatowym po 459 wojskowych i 6 pracowników kontraktowych, zaś 68., 70., 73. i 74. pah na etat nr 4/29 o stanie etatowym po 433 wojskowych i 6 pracowników kontraktowych, redukując zarazem we wszystkich tych pułkach liczbę baterii w drugich dywizjonach z trzech do dwóch, co oznaczało, iż każdy z tych pułków posiadał w swym składzie po pięć czterodziałowych baterii. Ponadto wchodzące dotąd w skład 67. i 71. pac dywizjony artyleryjskiego rozpoznania pomiarowego (noszące wcześniej nazwę dywizjonów artylerii zwiadu) zostały usamodzielnione i podporządkowane bezpośrednio dowódcom brygad. Powyższe zmiany organizacyjne oznaczały dalszą redukcję stanów osobowych w każdej z dwóch brygad ze 1 922 do 1 432 wojskowych oraz z 58 do 21 pracowników kontraktowych, a więc o niemal 25%, natomiast w porównaniu do stanu z jesieni 1945 r. redukcja stanu osobowego brygad sięgnęła niemal 50%. Zmniejszeniu uległa także liczba dział znajdujących się na wyposażeniu owych brygad, która spadła do 66 sztuk – w porównaniu z 75 działami na początku 1946 r. i 108 jesienią 1945 r. – co oznaczało redukcję liczby dział aż o 40% w ciągu zaledwie półtora roku²⁷.

---

²⁷ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 160. Rozkaz Ministra Obrony Narodowej nr 66 z 27 II 1947 r., k. 133-134; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 90–91 i 94.

Nowe etaty wprowadzono także w samodzielnych dywizjonach artylerii ciężkiej i artylerii haubic: 26., 27. i 28. dac otrzymały etat nr 4/31 o stanie osobowym po 276 wojskowych i 3 pracowników kontraktowych, zaś 24. i 25. dac oraz 29. i 30. dah, które przeformowano na dywizjony artylerii ciężkiej, przeszły na etat nr 4/32, w myśl którego liczyły odtąd po 202 wojskowych i 3 pracowników kontraktowych. Zgodnie z nowymi etatami we wszystkich siedmiu dywizjonach zmniejszono liczbę baterii z trzech do dwóch, przez co na uzbrojeniu każdego z owych pułków znajdowało się odtąd zaledwie po 8 dział (w przypadku 26., 27. i 28. dac były to haubice 122 mm, w 24. i 25. dac – armaty 122 mm, zaś w 29. i 30. dac – haubicoarmaty 152 mm). Z drugiej strony władze wojskowe uznały, że dokonana w styczniu 1946 r. likwidacja szczebla dywizjonowego w pułkach artylerii przeciwlotniczej była złym rozwiązaniem, toteż odtworzono w nich ów szczebel, w wyniku czego każdy z pułków liczył ponownie po dwa dywizjony (jeden artylerii przeciwlotniczej średniego kalibru – 12 armat plot. 85 mm i jeden artylerii przeciwlotniczej małego kalibru – 12 armat plot. 37 mm), w skład których włączono usamodzielnione przed rokiem baterie²⁸.

Wysoki poziom skadrowania samodzielnych jednostek artylerii spowodował obniżenie ich zdolności mobilizacyjnych, co skłoniło władze wojskowe wiosną 1948 r. do choć niewielkiej rozbudowy omawianego rodzaju broni. Ograniczenia finansowe pozwoliły jedynie na nieznaczne zwiększenie w maju istniejących etatów: 12. i 13. BAC – do 1 669 wojskowych i 22 pracowników kontraktowych, 24., 25., 29. i 30. dac – do 204 wojskowych i 3 pracowników kontraktowych, 26., 27. i 28. dac – do 290 wojskowych i 3 pracowników kontraktowych, 76. Manewrowego Pułku Artylerii – do 611 wojskowych i 4 pracowników kontraktowych, zaś 84., 86. i 88. paplot. – do 522 wojskowych i 5 pracowników kontraktowych, w wyniku czego w artylerii WP etatowo miało służyć ogółem od tego czasu 7 201 wojskowych (w tym 880 oficerów, 2 180 podoficerów i 4 141 szeregowców) oraz 84 pracowników kontraktowych²⁹. W następnym miesiącu (tj. w czerwcu

---

²⁸ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 1208. Wykaz jednostek WP z 1 V 1948 r., k. 205–231; CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 160. Rozkaz Ministra Obrony Narodowej nr 66 z 27 II 1947 r., k. 133–134; J. Kajetano-wicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 90–91 i 94.

²⁹ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 1208. Wykaz jednostek WP z 1 V 1948 r., k. 208.

1948 r.) władze wojskowe podjęły decyzję o sformowaniu pierwszej od niemal dwóch lat nowej samodzielnej jednostki artylerii w postaci 14. BAC. Utworzono ją w sposób najprostszy i najmniej kosztowny, gdyż powstała ona na bazie trzech istniejących dotychczas samodzielnych dywizjonów artylerii ciężkiej (26., 28. i 29. dac), które straciły swój samodzielny charakter i zostały włączone w skład nowej brygady. Została ona rozmieszczona w Strachowie koło Szprotawy w Śląskim OW, gdzie też przeniesiono: 26. dac z Biedruska (z Poznańskiego OW), 28. dac z Jeleniej Góry (nadal stacjonował na obszarze Śląskiego OW) i 29. dac z Rozwadowa (z Krakowskiego OW). Dywizjony te, po włączeniu w skład nowej brygady artylerii, zostały rozbudowane do trzech baterii (w tym jedna skadrowana), z których każda liczyła po 4 haubicoarmaty 152 mm. Nowo sformowana 14. BAC była jednostką znacznie słabszą od dwóch pozostałych brygad artylerii zarówno pod względem posiadanego uzbrojenia, jak i etatowego stanu osobowego, gdyż w myśl etatów nr 4/38–40 – miała liczyć 780 wojskowych i 12 pracowników kontraktowych (wobec 1 691 ludzi w każdej z pozostałych brygad), zaś na uzbrojeniu posiadała jedynie 38 haubicoarmat 152 mm³⁰, podczas gdy w 12. i 13. BAC liczba dział była niemal dwukrotnie wyższa (po 66 dział). W tym samym czasie – rozkazem MON nr 120 z 10 czerwca 1948 r. – ze składu 12. i 13. BAC wyłączono 1. i 2. Dywizjon Artyleryjskiego Rozpoznania Pomiarowego, które wcielono do nowo formowanego w Orzyszu Pułku Artyleryjskiego Rozpoznania Pomiarowego, który – w myśl etatu nr 4/41 – liczył 669 żołnierzy i składał się z dwóch dywizjonów artyleryjskiego rozpoznania pomiarowego³¹, dywizjonu szkolnego, kwatermistrzostwa i dwóch plutonów (łączności i meteorologicznego). W drugiej połowie 1948 r. zmieniono również dyslokację kilku jednostek artylerii przenosząc: w lipcu – 86. paplot. z Leszna do Poznania (w ramach Poznańskiego OW) i 88. paplot. z Unieścia do Koszalina (w ramach Pomorskiego OW), w październiku – 24. dac z Morąga do Ilawy (w ramach Warszawskiego OW), zaś

---

³⁰ Po 12 w każdym z trzech dywizjonów oraz 2 działa dywizjonie baterii artyleryjskiego rozpoznania pomiarowego.

³¹ Każdy z dwóch dywizjonów posiadał w swym składzie dwie baterie rozpoznania dźwiękowego, jedną baterię rozpoznawczo-topograficzną oraz dwa samodzielne plutony (rozpoznania wzrokowego i rozpoznania fotograficznego).

w grudniu – dowództwo 13. BAC i 73. pah z Torunia do Grudziądza oraz 71. pac z Torunia do Chelmna (w ramach Pomorskiego OW)³².

W rezultacie zmian przeprowadzonych w 1948 r. samodzielna artyleria WP składała się z trzech brygad artylerii ciężkiej, trzech pułków artylerii przeciwlotniczej, czterech dywizjonów artylerii ciężkiej, manewrowego pułku artylerii i pułku artyleryjskiego rozpoznania pomiarowego (nie licząc artylerii organicznej dywizji piechoty). Spośród nich pod koniec 1948 r. cztery samodzielne jednostki artylerii stacjonowały w Pomorskim OW (jedna brygada, dwa pułki i jeden dywizjon), trzy jednostki w Poznańskim OW (jedna brygada, jeden pułk i jeden dywizjon), po dwie jednostki w Śląskim OW (jedna brygada i jeden pułk) i Warszawskim OW (jeden pułk i jeden dywizjon) oraz jedna jednostka w Lubelskim OW (jeden dywizjon). Jedynie w Krakowskim OW – po przeniesieniu 29. dac do Strachowa i wcielaniu go do 14. BAC – nie stacjonowały odtąd żadne samodzielne jednostki artylerii³³.

Tabela 7.

Dyslokacja samodzielnych jednostek artylerii w grudniu 1948 r.

Warszawski OW	- Pułk Artyleryjskiego Rozpoznania Pomiarowego – Orzysz - 24. dac – Hawa
Pomorski OW	- Dowództwo 13. BAC – Grudziądz - 71. pac – Chelmno - 73. pah – Grudziądz - 74. pah – Inowrocław - 88. paplot. – Koszalin - 76. Manewrowy Pułk Artylerii – Toruń - 30. dac – Słupsk
Poznański OW	- Dowództwo 12. BAC – Gniezno - 67. pac – Gniezno - 68. pah – Gniezno - 70. pah – Gniezno - 86. paplot. – Poznań - 27. dac – Tomaszów Maz.

³² CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 167. Rozkaz Ministra Obrony Narodowej nr 113 z 10 VI 1948 r. i Rozkaz Ministra Obrony Narodowej nr 120 z 10 VI 1948 r., k. 43–44 i 68–70; J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 90–92; M. Szczurowski, *5 Brygada Artylerii...*, s. 324–325.

³³ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 389. Pismo dowódcy Wojsk Lądowych z 12 VI 1948 r., k. 220; CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 668. Pismo kwatermistrza Dowództwa Pomorskiego OW w sprawie zmian dyslokacyjnych z 4 XII 1948 r., k. 75; CAW, Warszawski OW, sygn. IV.510.1/A,teczka 543. Rozkaz dyslokacyjny Dowództwa Warszawskiego OW z 13 XI 1948 r., k. 43.

Samodzielne jednostki artylerii...

Śląski OW	- Dowództwo 14. BAC – Strachów koło Szprotawy - 26., 28. i 29. dac – Strachów koło Szprotawy - 84. paplot. – Brzeg
Krakowski OW	-
Lubelski OW	- 25. dac – Lublin

Źródło: CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 389. Pismo dowódcy Wojsk Lądowych z 12 VI 1948 r., k. 220; CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A,teczka 668. Pismo w sprawie zmian dyslokacyjnych z 4 XII 1948 r., k. 75; CAW, Warszawski OW, sygn. IV.510.1/A,teczka 543. Rozkaz dyslokacyjny Dowództwa Warszawskiego OW z 13 XI 1948 r., k. 43.

Wiosna 1949 r. przyniosła poważne zmiany organizacyjno-dyslokacyjne w WP, co związane było w podjętym wówczas procesem zasadniczej rozbudowy i modernizacji armii, czemu towarzyszyło rozformowanie dwóch kolejnych okręgów wojskowych, w wyniku czego w końcu kwietnia – wraz z likwidacją Poznańskiego OW – stacjonujące dotąd na jego obszarze 12. BAC, 86. paplot. i 27. dac zostały podporządkowane dowództwu Śląskiego OW, zaś wobec rozformowania Lubelskiego OW 25. dac w Lublinie został podporządkowany dowództwu Warszawskiego OW. Niedługo potem, rozkazem MON nr 112 z 28 maja 1949 r., przystąpiono do formowania nowej 15. BAC, która swój garnizon otrzymała w Węgorzewie (Warszawski OW). W jej skład włączono wówczas trzy spośród czterech istniejących dotychczas samodzielnych dywizjonów artylerii ciężkiej, w postaci 24., 25. i 27. dac. W rezultacie tych zmian najwięcej samodzielnych jednostek artylerii nadal stacjonowało na obszarze Śląskiego OW (dwie brygady artylerii ciężkiej i dwa pułki artylerii przeciwlotniczej) oraz Pomorskiego OW (jedna brygada artylerii ciężkiej, jeden pułk artylerii przeciwlotniczej, jeden samodzielny dywizjon artylerii ciężkiej i Manewrowy Pułk Artylerii), lecz poważnemu wzmocnieniu uległa artyleria w Warszawskim OW, gdzie stacjonowały odtąd dwie jednostki (nowo sformowana brygada artylerii ciężkiej i Pułk Artyle-ryjskiego Rozpoznania Pomiarowego)³⁴.

---

³⁴ CAW, Główny Inspektorat Artylerii, sygn. IV.504.3,teczka 10. Rozkaz Ministra Obrony Narodowej nr 112 z 28 V 1949 r. i Rozkaz Dowództwa Wojsk Lądowych nr 11 z 28 VI 1949 r., k. 3 i 8; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 180.

Tabela 8.
Podległość samodzielnych jednostek artylerii okręgom wojskowym w latach 1945–1949

Data	Warszawski OW	Pomorski OW	Poznański OW	Śląski OW	Krakowski OW	Łódzki OW	Lubelski OW
1 grudzień 1945	-	90. pah 88. paplot.	12. BAC 13. BAC 80. pac 86. paplot. 76. mpa*	85. pac 84. paplot. 24. dac 1. szkolny dac	87. pah	82. pac	25. dac
1 marzec 1946	24. dac	30. dah 88. paplot.	12. BAC 13. BAC 26. dac 86. paplot. 76. mpa	28. dac 84. paplot.	29. dah	27. dac	25. dac
1 grudzień 1946	24. dac	13. BAC 30. dac 88. paplot. 76. mpa	12. BAC 26. dac 27. dac 86. paplot.	28. dac 84. paplot.	29. dah	-----	25. dac
1 grudzień 1948	24. dac Parp**	13. BAC 30. dac 88. paplot. 76. mpa	12. BAC 27. dac 86. paplot.	14. BAC 84. paplot.	-	-----	25. dac
1 czerwiec 1949	15. BAC parp	13. BAC 30. dac 88. paplot. 76. mpa	-----	12. BAC 14. BAC 84. paplot. 86. paplot.	-	-----	-----

* – Manewrowy Pułk Artylerii

** – Pułk Artylerii Rozpoznania Pomiarowego

Źródło: W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe w Polsce w latach 1945–1949. Organizacja i działalność okręgów wojskowych*, Łódź 2011, s. 199.

Wraz z przejściem latem 1945 r. jednostek artylerii na organizację pokojową, dla celów szkoleniowych zarządzeniem NDWP z 10 sierpnia sformowano trzy centralne poligony artylerii:

nr 1 w Toruniu i nr 2 w Biedrusku (Poznański OW) oraz nr 3 w m. Głębokie (Pomorski OW). Ten ostatni w 1947 r. przemianowano na Centralny Poligon Artylerii Przeciwlotniczej nr 3, zaś w Orzyszu utworzono w owym czasie Centralny Poligon Artylerii nr 4 (Warszawski OW). Poligony te od 1947 r. służyły do regularnych ćwiczeń poligonowych jednostek artylerii, w postaci szkół ognia i letnich koncentracji, gdzie realizowano praktyczne elementy szkolenia teoretycznego, których nie można było przećwiczyć w warunkach koszarowych. Samodzielne jednostki artylerii wykorzystywały do swego szkolenia także poligony okręgowe, choć zasadniczo spośród jednostek omawianego rodzaju broni szkolenie prowadziły tam pododdziały artylerii dywizyjnej związków taktycznych piechoty³⁵.

W wyniku redukcji jednostek artylerii (wliczając w to artylerię przeciwlotniczą oraz artylerię dywizyjną) ogólny stan osobowy owej broni zmalał z 43,4 tys. osób w sierpniu 1945 r. do 11,5 tys. w styczniu 1949 r. (a więc niemal o 75%), choć jej udział procentowy w strukturze armii polskiej w omawianym okresie uległ jedynie niewielkiemu zmniejszeniu z 10,0% w sierpniu 1945 r. do 7,3% w styczniu 1949 r. Oznaczało to, iż pomimo poważnej redukcji stanów osobowych jednostek artylerii – władze wojskowe doceniały znaczenie tego rodzaju broni na polu walki i starały się w drodze kadrowania poszczególnych jednostek zachować procentowy udział artylerii w strukturze WP na podobnym poziomie. Cechą charakterystyczną przemian organizacyjnych dotyczących całości artylerii WP – pomimo czterokrotnej redukcji jej stanu osobowego – było zachowanie w drugiej połowie lat 40. większości posiadanego sprzętu artyleryjskiego na zbliżonym poziomie, co świadczyło o dążeniu władz wojskowych do zachowania jak największej zdolności bojowej polskiej artylerii, która musiała borykać się – podobnie zresztą jak i całość sił zbrojnych – z koniecznością dostosowania swych struktur i siły bojowej do zredukowanego w latach 1945–1948 budżetu armii polskiej. Ilość sprzętu artyleryjskiego w końcowym okresie wojny była niewystarczająca w stosunku do potrzeb wynikających z prowadzonej wówczas rozbudowy WP i dopiero jego przejście na organizację pokojową oraz rozformowanie części jednostek pozwoliło zaspokoić w tym zakresie potrzeby zredukowanych jednostek artylerii pozostawionych w strukturze WP.

---

³⁵ CAW, Sztab Generalny WP, sygn. IV.501.1/A, teczką 203. Zarządzenie NDWP nr 25 z 10 VIII 1945 r., k. 55; CAW, Generalny Inspektorat Artylerii, sygn. IV.504.3, teczką 74. Wykaz poligonów z maja 1947 r., npag.

stałych w pokojowej strukturze polskiej armii. Latem 1945 r. na wyposażeniu WP znajdowało się ponad 4,5 tys. dział i moździerzy (bez dział rusznic i dział przeciwpancernych), zaś w wyniku wprowadzenia w jednostkach artylerii struktur pokojowych w połowie następnego roku ilość sprzętu artyleryjskiego uległa zmniejszeniu o około 20%, do poziomu 3,5 tys. dział i moździerzy. W końcu 1946 r., w wyniku dalszych redukcji prowadzonych w WP, liczba dział i moździerzy spadała do niecałych 3 tys. i na tym poziomie utrzymywała się do wiosny 1949 r.³⁶ Jednak większość posiadanego sprzętu artyleryjskiego pochodziła z czasów wojny i była w znacznym stopniu zużyta, co zmuszało władze wojskowe z jednej strony do rozmontowywania na części zapasowe dział znajdujących się w najgorszym stanie technicznym, zaś z drugiej strony do zakupów w Związku Radzieckim części zamiennych, jak i nowego sprzętu artyleryjskiego. Jednak z uwagi na trudności finansowe, z jakimi borykało się w owym czasie wojsko, dostawy te były niewielkie, gdyż – według ustaleń Jerzego Kajetanowicza – w latach 1946–1948 zakupiono w Związku Radzieckim jedynie 25 haubicoarmat 152 mm i 12 armat plot. 85 mm. Trudności te zmusiły polskie władze wojskowe do działań na rzecz podjęcia w kraju przez przemysł zbrojeniowy produkcji części zapasowych do posiadanego sprzętu artyleryjskiego, co jednak dopiero na przełomie lat 40. i 50. znacząco poprawiło jego stan techniczny³⁷.

W pierwszym okresie powojennym (do stycznia 1946 r.) podstawowymi typami jednostek artylerii – po przejściu na stopę pokojową – były samodzielne brygady i pułki, zaś w latach 1946–1949 – samodzielne brygady i dywizjony. Polityka kadrowania jednostek – wynikająca z ograniczeń budżetowych armii i wysokich kosztów utrzyma-

---

³⁶ CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczka 250. Zestawienie stanu bojowego WP na 1 IX 1945 r., npag.; CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczka 546. Zestawienie ogólne stanu etatowo-ewidencyjnego WP na 1 XII 1948 r., npag.; CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczka t. 551. Ogólne zestawienie stanu etatowo-ewidencyjnego WP na 1 IV 1949 r., k. 139–140; W. Jarno, *Terytorialne władze wojskowe...*, s. 180–181; W. Jurgielewicz, *Organizacja Ludowego Wojska Polskiego (22.VIII.1944 – 9.V.1945)*, Warszawa 1968, s. 419. W literaturze występują poważne rozbieżności w kwestii ilości posiadanego przez WP sprzętu artyleryjskiego. Dla przykładu, według J. Kajetanowicza (*Polskie wojska lądowe...*, s. 124) armia polska 1 stycznia 1946 r. posiadała łącznie 5.611 różnego typu dział i moździerzy, zaś trzy lata później (31 XII 1948 r.) – 5.559.

³⁷ J. Kajetanowicz, *Polskie wojska lądowe...*, s. 124.

Tabela 9.
Zestawienie ilościowe wybranych typów
sprzętu artyleryjskiego w WP w latach 1945–1949

Wyszczególnienie wybranych typów sprzętu	1 V 1945 r.	1 IX 1945 r.	1 VIII 1946 r.	1 VII 1947 r.	1 V 1948 r.	1 XII 1948 r.	1 IV 1949 r.
Haubicoarmata i haubica 152 mm	125	148	108	129	104	140	140
Haubica 122 mm	296	350	244	332	391	410	408
Armata 122 mm	56	92	84	29	40	48	36
Armata dywizyjna 76 mm	555	602	504	509	511	520	544
Armata pułkowa 76 mm	133	190	236	210	232	232	236
Armata plot. 85 mm	68*	72*	40	43	43	43	46
Armata plot. 37 mm	269	266	42	41	43	43	40
Armaty ppanc. 45 i 57 mm	438	760	463	253	215	218	230
Moździerze 120 mm	581	591	300	252	252	251	256
Moździerze 82 mm	998	1.214	1.356	1.083	947	909	924
Ogółem dział i moździerzy w WP	3.990	4.648	3.608	2.940	2.919	2.895	2.926

* – Razem armaty przeciwlotnicze 85 i 76 mm

Źródło: CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczka 246. Krótka analiza stanu uzbrojenia i środków transportu w WP na 1 V 1948 r., k. 116–119; CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczka 250. Zestawienie stanu bojowego WP na 1 IX 1945 r., npag.; CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczka 546. Zestawienie ogólne stanu etatowo-ewidencyjnego WP na 1 XII 1948 r., npag.; CAW, Sztab Generalny, sygn. IV.501.1/A, teczka 551. Ogólne zestawienie stanu etatowo-ewidencyjnego WP na 1 IV 1949 r., k. 139-140; CAW, Departament Poboru i Uzupełnień, sygn. IV.501.2, teczka 175. Ogólne zestawienie stanu bojowego WP na 1 VIII 1948 r., npag.; W.Jurgielewicz, *Organizacja Ludowego Wojska Polskiego (22.VII1944 – 9.V.1945)*, Warszawa 1968, s. 419

nia omawianego rodzaju broni – wymogła co prawda jesienią 1945 r. likwidację szczebla dywizyjnego, lecz przeformowanie owych dywizji w brygady o strukturze pułkowej pozwoliło im pełnić rolę skadowanych dywizji artylerii, umożliwiając na początku lat 50. szybką rozbudowę omawianego rodzaju broni. Podobną rolę pełniły w drugiej połowie lat 40. samodzielne pułki (w tym także pułki artylerii przeciwlotniczej) i dywizjony artylerii, które w istocie pełniły rolę skadowanych brygad i pułków artylerii. Oceniając przemiany strukturalne samodzielnych jednostek artylerii w drugiej połowie lat 40.,

można stwierdzić, że pomimo licznych reorganizacji oraz zmniejszania stanów osobowych udało się władzom wojskowym zachować zasadniczy trzon omawianego rodzaju broni. Na zakończenie trzeba dodać jeszcze, że z uwagi na prowadzoną wówczas w wojsku politykę personalną większość wyższych stanowisk dowódczych w artylerii zajmowali oficerowie Armii Radzieckiej, zaś proces zastępowania ich oficerami polskimi przebiegał bardzo powoli i zakończył się dopiero w połowie lat 50.

Summary

Units artillery of the polish army in the years 1945–1949 – organization, dislocations and armament

The article describes the history of artillery units of the Polish Army in the first years after the Second World War – in particular, their organization, dislocation and armament. In 1945, in the Polish army were many units of artillery, including two artillery divisions, three anti-aircraft divisions, two independent artillery brigades, four anti-tank artillery brigade, one brigade mortars, two regiments of mortars and several smaller units. After the war ended artillery units received a new organization, according to which reduced their number and limited amount cannons. The basic types of independent artillery units – according to new structure of the Polish army – were independent brigades and regiments, and in the years 1946–1949 – independent brigades and battalions. Budgetary constraints army and high costs of maintenance artillery forced the military authorities to continue the policy of limiting the combat strength of units. Still autumn of 1945 was liquidated divisional level in the artillery, but the reorganization of these divisions in the brigades of the regimental structure allowed them to fulfil role of skeletal artillery division and enabled at the beginning of the 50s rapid expansion of this type of weapon. A similar role were played in the second half of the 40th independent regiments and battalions of artillery. Despite a few reorganization independent artillery units – military authorities managed to keep a core part of this kind of weapon. Initially most higher commanders in the artillery units were officers of the Soviet Army, and the process of replacing their Polish officers took place very slowly. The article

also discusses the deployment of the artillery units, their armament, and appurtenance to the military districts.